

Un aspecte formal de la presentació de la informació en treballs toponímics: l'article en els topònims amb l'estructura genèric + específic

ANNA DOMINGO PALAU
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

1. Introducció

Ens proposem fer conèixer en aquesta comunicació un aspecte parcial d'un treball de recerca més extens que hem realitzat en el marc del programa de doctorat de la Universitat Rovira i Virgili (el treball més extens té com a títol "Aspectes formals de la presentació de la informació en treballs toponímics"). L'estudi parteix de la constatació que a l'hora d'enfrontar-se amb l'elaboració d'un recull toponímic, hom es planteja tota una sèrie de dubtes des del començament, no pas relacionats amb qüestions complexes sobre les etimologies ni res de semblant, sinó que tenen a veure amb la manera de recollir els topònims en el sentit més material: com escriure'ls en una llista, com ordenar-los internament (ordenació de cada entrada) i en relació amb la resta de noms (alfabetització de la llista), quin ús fer de les majúscules i minúscules, etc. També es plantegen qüestions més teòriques (que acaben anant molt lligades amb les de tipus més convencional que esmentàvem) sobre el mateix concepte de topònim, els conceptes de genèric i específic, el pas de nom comú a nom propi, etc. I, finalment, altres qüestions formals: quina és la millor manera d'ortografiar-los, per exemple.

Hem examinat una mostra de treballs publicats en el *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* dels anys 1999 i 2000 amb la intenció d'observar els criteris que segueixen els estudiosos a l'hora de presentar les seves aportacions en aquest camp. La conclusió és que hi ha molta heterogeneïtat i de vegades no poques incoherències. En el treball més extens, després d'analitzar la bibliografia de referència, fem tota una sèrie de propostes pràctiques relatives a aquesta qüestió.

En aquesta comunicació tractem del problema concret de l'article en els topònims de dos elements formats per un genèric i un específic.

2. L'article

Reprement el que dèiem al començament, no són pocs els dubtes que ens envaeixen a l'hora de posar en forma de llista un sèrie de topònims. I un dels més persistents i amoinadors és si hem d'incloure l'article o no com a formant d'uns topònims dels quals, de vegades, ens sembla veure molt clar que és inseparable. D'altres vegades, en canvi, i potser en un altre context, ens sembla intuir que no hi ha un lligam tan fort entre l'article i el nom en qüestió. Com que, sens dubte, es tracta d'una qüestió molt lligada al problema dels límits entre nom comú i nom propi, hem mirat d'acostar-nos a la lingüística teòrica per mirar de trobar llum a l'hora d'establir la participació de l'article en els topònims. Així, ens hem servit de les aportacions d'Hernanz i Brucart (1987: 152), que informen del comportament del nom propi des del punt de vista sintàctic i, parlant d'això, expliquen que el nom propi tendeix a evitar la presència de determinants i complements, la qual cosa és lògica perquè, en la mesura que té referents únics (que no representa un concepte amb valor genèric), no els necessita: denota elements individuals. Per aquest motiu els noms propis no solen servir-se de l'article, que és del que se serveix el nom comú per adquirir una referència concreta, per deixar de tenir un valor genèric i designar una cosa concreta; perquè, en definitiva, el nom propi ja té una referència concreta pel fet de ser-ho: té un únic referent individualitzat.¹

Però, pensant ara ja en topònims (en noms propis de lloc), constatem que n'hi ha que porten article i n'hi ha que no: *Reus* no en porta mai i *el Morell* en porta sempre, per exemple. I aquí comencen els problemes del toponimista que té la preocupació de ser rigorós a l'hora de presentar la informació. Com pot determinar en quins casos l'article forma part del topònim i en quins no?

Un cop plantejat el problema i recollida aquesta informació general en relació amb els noms propis, farem dues observacions relacionades amb l'ús de l'article en noms de persona en català, que potser presenten un comportament més fàcil de descriure.

D'una banda, hi ha una qüestió relacionada amb el comportament sintàctic del nom propi de persona. No hi ha dubte que la tradició s'ha inclinat per considerar que l'article no forma part del nom i així trobem els noms propis als repertoris, sense article, la qual cosa reforça la idea que l'article no és una exigència lèxica del nom propi en qüestió. Per això considerem que no en forma part. Però el fet és que en una part important del domini lingüístic s'usen els noms propis de persona amb article. Tenint en compte el que acabem de recollir d'Hernanz i Brucart, l'explicació que trobem a aquest comportament particular del nom propi és que es tracta d'una inèrcia analògica; és a dir, porten l'article per analogia amb els sintagmes nominals amb nom comú, però no perquè hi hagi una exigència funcional. Dit d'una altra manera, la presència d'aquest article respon a una exigència de

¹ Hernanz i Brucart també es refereixen a casos en què els noms propis van acompanyats d'article, que aleshores, però, adquireixen un valor diferent (Hernanz i Brucart 1987: 153 i 154), i al fenomen de l'antonomàsia (Hernanz i Brucart 1987: 154) per il·lustrar els punts de contacte que hi ha en la frontera entre nom comú i nom propi.

sintaxi formal perquè el patró formal del sintagma nominal incorpora l'article. La prova d'això és que el nom apareix en algunes estructures sense article de manera sistemàtica: *Em dic Anna*, i no pas *Em dic l'Anna*.

De l'altra, cal dir que hi ha una diferència important entre l'ús de l'article en noms de persona i en noms de lloc: en el cas dels noms de persona, depèn del parlant (el parlant que l'utilitza ho fa amb tots els noms); en canvi, en el cas dels noms de lloc, depèn del nom (hi ha noms de lloc que en porten i n'hi ha que no).

Aquest seguit de consideracions (les de caràcter sintàctic fetes per Hernanz i Brucart i les relacionades amb l'ús de l'article acompanyant els noms de persona en bona part del domini lingüístic) ens porten al punt on volíem arribar: reflexionar sobre si l'article forma part o no del nom de lloc.

Per iniciar aquesta reflexió, assajarem de trobar una raó que expliqui el motiu pel qual es dona aquesta particularitat. I la que ens sembla que podem aportar és que la inèrcia analògica s'ha desinstitucionalitzat per als noms de lloc² (i això és lògic perquè respon al fet, ja descrit, que l'article no hi fa cap funció), de manera que l'article només ha quedat, com a petjada fòssil, en alguns dels noms. Per aquest motiu, la presència de l'article ja no es pot atribuir a una exigència del patró sintàctic regular dels sintagmes nominals amb nom comú, senzillament perquè aquest patró ja ha deixat d'actuar sistemàticament. I això vol dir que l'article, llavors, es converteix en un tret idiosincràtic del nom propi de lloc que el porta. En aquesta línia, l'Institut ens diu que "els noms propis en principi no necessiten determinació a causa del seu significat individual i concret, i, per tant, no és necessari funcionalment d'aplicar-hi l'article" (Oficina d'Onomàstica [Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans] 2000: 52). Així, l'article esdevé un tret lèxic formal i, per tant, ha d'aparèixer en la descripció toponímica.

Per tant, sembla clar que hem de tenir en compte l'article a l'hora de recollir topònims, però només en els casos en què hi vagi. Un altre problema, però en part d'un ordre diferent, és que això sovint és difícil de determinar. Probablement trobem aquesta dificultat a causa del procés de formació dels topònims. Ens referim al procés de denominació d'un lloc, que, en un principi, com s'accepta generalment, pensem que es designava en funció d'algun tret distintiu i que, amb el temps, ha anat perdent el significat fins que s'ha esvaït el rastre del seu origen. És en aquest procés que la presència de l'article ha anat perdent el sentit i, en molts casos, ha desaparegut. Analitzem-ho detingudament –i encara que sigui recordant i repetint evidències prou conegudes– per establir en quin moment un nom comú passa a convertir-se en topònim.³

² L'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans parla de *l'article desgramaticalitzat*, que s'aplica a alguns noms propis, en el mateix sentit que nosaltres parlem de desinstitucionalització de l'ús de l'article en els topònims quan la sintaxi no l'exigeix. (Oficina d'Onomàstica [Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans] 2000: 52).

³ En les reflexions que segueixen i la classificació de topònims que se'n desprèn en relació amb la qüestió de l'adquisició de la categoria de nom propi per part del topònim ens hem servit particularment dels comentaris i observacions del director del treball d'investigació que ha donat com a fruit aquesta comunicació, Jordi Ginebra.

3. El procés de formació del topònim i la paradoxa que se'n deriva

Noms com *pont*, *ciutat* o *poble* són noms que signifiquen llocs, però són noms comuns, noms comuns de lloc. Quan volem fer referència a un lloc concret, podem utilitzar un designador genèric de lloc, un nom comú, però l'hem de particularitzar i assignar-lo al referent que volem denominar. Això es pot fer simplement per mitjà de l'article, si aquell referent és l'únic en aquella situació. Podem dir *Arribarem fins al pont*, si només hi ha un pont. Si hi ha més referents possibles, es pot especificar de quin es tracta afegint-hi un complement. Fins aquí no hi ha encara nom propi, topònim. Si hi ha dos ponts i diem *el pont de dalt*, hem fet servir un genèric i l'hem particularitzat amb un article i un complement que especifiquen de quin pont es tracta. Potser podríem haver dit *el pont de pedra*, si resultava que és de pedra i l'altre és de fusta. Però potser el pont de dalt o el pont de pedra que hem assenyalat no es diu ni *pont de dalt* ni *pont de pedra* –malgrat que el pont sigui dalt i sigui de pedra– sinó *pont de les Agulles*⁴.

Basant-nos en el que acabem de dir al paràgraf anterior, direm que hi ha nom propi de lloc quan una de les denominacions possibles queda fixada. Ara: abans s'ha explicat que el que fa que un nom sigui nom propi és que no té significat (que només té referència). Però si el pont al qual ens referim abans es diu *pont de Pedra* i és un pont de pedra, és innegable que ens trobem davant d'un cas de nom propi amb significat.

Una part dels problemes de descripció toponímica de l'investigador tenen a veure amb aquesta paradoxa: molts topònims tenen significat, són transparents. Examinem-la, doncs. Fins ara hem fet servir, per detectar un nom propi de lloc –un topònim–, dos criteris: el de la referencialitat directa i el de la fixació. El segon no és condició suficient per generar un topònim. Hi ha en la llengua altres seqüències que queden fixades com a unitats de denominació i que no són topònims. Les locucions nominals, per exemple, són fruit d'una fixació, però no són necessàriament noms propis. No ho són si el procés de fixació ha generat un significat sistemàticament associat a la seqüència, a la locució. Són llavors, simplement, noms comuns nous: *tercer món*, per exemple.

El topònim que deriva de la fixació estable d'un sintagma format per un article, un nom comú i un complement adquireix categoria de nom propi en la mesura que, a més, el sintagma perd el caràcter significatiu i se singularitza com a seqüència directament referencial. Podem dir que llavors el sintagma es buida semànticament, ja que la condició de nom propi li és conferida pel paper que té com a denominador sistemàticament associat a un lloc concret, al marge del que signifiqui (al marge que conservi el valor de sintagma descriptiu).

Hi ha molts topònims que conserven, en major o menor grau, aquest doble valor. D'una banda, són directament referencials (són noms propis). De l'altra, els identifiquem com a sintagmes amb significat, ja que provenen, efectivament, d'un sintagma amb nom comú, un nom comú que té significat i, per tant, valor descriptiu. En el topònim *el pont de Pedra* hi

⁴ Albert Turull (1994b: 76-78) reflexiona al voltant de la qüestió de la formació dels topònims i arriba a establir unes fases en aquest procés: parteix del nom comú genèric, que passa a nom comú designatiu en una segona fase, a prototopònim a continuació i, finalment, a topònim.

ha dos constituents, i tots dos tenen significat i (si el topònim té com a referent un pont de pedra) es pot dir que s'utilitzen regularment, per designar una realitat que respon al significat que tenen. Ara: això és, des del punt de vista estrictament toponímic –i encara que pot sorprendre–, accidental. No és pas la capacitat significativa de *pont* ni de *pedra* el que fa que la seqüència esdevingui un nom propi –un topònim– (encara que, des del punt de vista genètic, aquesta capacitat hagi estat, en aquest cas, condició de possibilitat i raó per formar el topònim), sinó la fixació del conjunt com a designador de lloc i la indissociació marginalització del caràcter significatiu dels elements que el componen: l'adquisició essencial del caràcter referencial directe.

4. Tipus de topònim segons la fase del seu procés de formació⁵

Com hem dit, la tesi acceptada comunament pels toponimistes, lingüistes i historiadors de la llengua és que, en el seu origen, tots els topònims han estat descriptius. Quan es perd la consciència de la motivació del topònim el nom esdevé opac. Podem anomenar aquesta classe de topònims *topònims opacs*. Considerarem els noms propis opacs (i els topònims opacs) el prototipus del nom propi.

El topònim opac és el que més fàcilment prescindeix de l'article, ja que, com que no conserva cap valor descriptiu, no requereix en absolut cap marca de referencialitat: és exclusivament referencial per ell mateix. En aquests casos, com s'ha dit abans, el manteniment de l'article és una simple petjada fòssil i, per tant, hem de considerar marcats els topònims que en porten. En la descripció toponímica, farem aparèixer els topònims opacs sense article, però serà obligatori fer sortir l'article en els casos que en portin.

Des d'aquest punt de vista, els topònims opacs són els més clars. Però aquesta qüestió es complica quan mirem d'analitzar altres tipus de topònims, els que estan formats per paraules transparents, tant si descriuen l'indret que denominen com si no ho fan.

Podem anomenar *nom propi descriptiu* (o, en concret, *topònim descriptiu*) el topònim que conserva el valor doble a què ens hem referit en l'apartat anterior: el que identifiquem amb un significat concret però, ahora, té un valor directament referencial (és un nom propi). I, finalment, el *nom propi informatiu* (o *topònim informatiu*), aquell que, tot i ser un nom transparent, no descriu la realitat que denomina.

Parlaríem, doncs, de tres tipus bàsics de topònims: els opacs, els descriptius i els informatius. En el cas dels *topònims opacs* (els quals han perdut qualsevol valor descriptiu, com dèiem), en trobem amb article i sense, com ja hem avançat: *el Morell* i *Reus*, per exemple. El segon tipus que considerem és el *topònim descriptiu*: es tracta d'un topònim constituït per un nom comú transparent, que és un descriptor. Per exemple, *el Pinar*, que és un pinar i, per particularitzar-lo, s'hi aplica l'antonomàsia, amb la qual cosa apareix l'article. I el tercer tipus que considerem és el *topònim informatiu*: es tracta d'un topònim format per un nom comú, en principi transparent quant a significat, però que no actua com a descriptor. Per exemple, *el Purgatori*, que és un congost. Aquest tipus de topònim, encara

⁵ Moreu-Rey (1982: 19-24) explica molt bé el mecanisme de formació dels topònims des d'un punt de vista que no és exactament el que volem reflectir en aquest treball (tot i que hi ha molts punts de contacte), però que és molt útil per entendre aquest procés.

que no descrigui, pot donar informació: potser passar aquest congost és un purgatori. L'article s'incorpora, de la mateixa manera que en el cas anterior, per un procés que hem d'emparentar també amb l'antonomàsia: primer s'hi opera un trasllat de significat i, després, l'antonomàsia.

Moreu-Rey (1982: 12-13) ja havia fet una certa classificació en aquest sentit. A l'hora de plantejar-se la classificació dels topònims, l'autor pren com a primer criteri (entre molts d'altres que ara no comentarem) el semàntic, i estableix dos grups de topònims: el dels que tenen un sentit clar i entenedor, que subdivideix en els que tenen el "sentit que els fou donat per llurs creadors" (s'identificarien amb el que nosaltres havíem batejat com a *topònim descriptiu*) i els que "tenen un sentit corrent, però artificial, afegit posteriorment a llur creació" (els nostres *informatius*); i el dels que "semblen no oferir cap sentit", que anomena "fòssils" (els nostres *opacs*).

Plantejat des de la perspectiva de la constitució del topònim; és a dir, de la integració de cada un dels elements dins del nom propi que és un topònim, és el moment de qüestionar-se si l'article forma part del topònim o no. I, des del nostre punt de vista, diríem que, com a mínim, en el cas dels topònims descriptius, sí, perquè és necessari per operar l'antonomàsia, que és precisament la manera com aquell nom comú descriptiu s'ha convertit en topònim: particularització del nom comú mitjançant l'article i posterior fixació (*el Pinar*: un pinar determinat és particularitzat per esdevenir únic i ser fixat com a denominador d'un lloc concret).

Pel que fa als topònims informatius, i en relació amb l'article, participen en un cert sentit de les característiques dels descriptius, perquè parlariem de noms comuns amb un sentit conegut, i en un altre sentit dels opacs, perquè no descriuen del tot. En tot cas, pel que fa a la qüestió de l'article, creiem que es poden assimilar als topònims descriptius, com avançàvem ja en el moment d'establir la tipologia.

Quant als topònims opacs, ja hem donat l'explicació que fa entendre per què n'hi ha que porten article i n'hi ha que no. Per tant, només podem dir que cal observar amb molta atenció la seva presència tant en enquestes orals com en la documentació antiga per recollir-lo en els casos en què observem que forma part del topònim.

5. Topònims de dos elements (el genèric i l'específic)⁶

Com s'ha vist, s'ha establert la tipologia bàsica per a topònims formats d'un sol element, els quals clarament són considerats noms propis. Arribar fins a aquest punt ha estat relativament senzill. Però la qüestió es complica (i, per tant, la qüestió de determinar si l'article forma part o no del topònim també) quan es tracta de topònims amb més d'un

⁶ Cal advertir que, tot i que en aquest apartat es planteja l'adequació de la denominació de *genèric* per al primer element del topònim, s'ha mantingut l'ús d'aquest terme amb el seu sentit tradicional per facilitar la lectura del text (ja que hauria estat molt feixuc haver d'anar recordant en cada cas si s'usava en un sentit o en un altre), donat que no perjudicava en absolut la comprensió del text.

element (amb un genèric i un específic)⁷ perquè el genèric és un nom comú, que forma part d'un nom propi, que al seu torn està format per un segon element (l'específic) que pot ser un nom propi o no. Es presenta, doncs, el problema de “decidir” quina consideració fem d'aquests topònims compostos, que, tot i ser clarament noms propis, tenen algun component que pot participar de característiques dels noms comuns.

No podem perdre de vista que, estant formats per un nom comú (genèric) i un especificatiu, el nom comú, en principi, per raons sintàctiques, va acompanyat per l'article, ja que en català qualsevol nom comú que té referència actual va precedit d'un article determinat o equivalent. Però, per altra banda, la fixació pròpia de la formació d'un topònim afavoreix la pèrdua de l'article. Arribats en aquest punt, en què observem dues tendències oposades (una a favor del manteniment i l'altra a favor de la pèrdua de l'article), podem considerar com un criteri per mirar d'establir si l'article forma part o no del topònim el comportament del genèric: si continua actuant com a nom comú (és a dir, conserva les característiques sintàctiques i semàntiques pròpies del nom comú), l'article no li serà propi perquè només l'incorporarà per raons sintàctiques (i, per tant, no formarà part del topònim); i, si, en canvi, el genèric ha perdut la seva naturalesa de nom comú i no requereix l'article per motius sintàctics, sinó per motius lèxics, aleshores sí que considerarem que l'article forma part del topònim.

I com descobrirem que el genèric continua actuant com a nom comú? La sintaxi, d'una banda, ens ajuda a determinar-ho: en la mesura que l'article es pot justificar sintàcticament, no el considerarem com a formant del topònim; en canvi, sí que l'hi considerarem quan hagi quedat fixat amb independència de les contingències sintàctiques. Una manera de determinar-ho podria ser veure si, en altres contextos, l'article és exigit o no: si és exigit, és que forma part del topònim; si no, és que no.⁸ I la semàntica, de l'altra, també: en la mesura que el nom (comú) manté el seu sentit inicial (és un descriptor del referent al qual s'aplica) i necessita l'article per ser determinat, veurem que continua actuant com a tal; mentre que, si ha perdut el seu valor descriptiu (i s'ha convertit en un “pseudogenèric”, podríem dir), veurem que actua ja com a nom propi.

Pel que acabem de dir, ja es va veient que per arribar a determinar si l'article és un constituent més del topònim o no, convé plantejar-se en profunditat la relació entre el genèric i l'específic, que és el que mirarem de fer a continuació.

En general, sembla clar que és l'específic el que particularitza el topònim, el que realment li dóna personalitat, el que li dóna el “nom”, per dir-ho gràficament. Hi ha molts masos, però només hi ha un *mas de Mestre*, per exemple. Però això no ens impedeix considerar que el genèric també forma part del nom, encara que l'específic “hi aporti més”. Si estem

⁷ Prendrem com a estàndard aquest tipus de topònim en tractar els topònims formats per dos elements, tot i que hi ha estructures diferents que no respondrien a aquest esquema, per dos motius: perquè la majoria de casos sí que hi responen i perquè els que no hi responen acaben podent-s'hi reduir, com veurem més endavant.

⁸ En comunicació personal, Amigó ens ha aportat també una informació de valor: per determinar de manera més fiable si un topònim es diu amb article o no, és útil formular preguntes que obliguin l'informant a contestar amb les preposicions *a, de o per*.

denominant un mas, hem de considerar que *mas de Mestre*, tot sencer, és el topònim, perquè allò que estem denominant és un mas i no un camí o un carrer, que poden portar el mateix nom (el mateix específic, més ben dit). Per endinsar-nos una mica més en aquesta línia de reflexió ¿podríem qüestionar-nos l'acord general que sembla que hi ha en aquest sentit (el de considerar *Mestre* específic) quan en un llista de topònims com *mas de Mestre*, *camí del Mas de Mestre*, *carrer de Mestre* i *ca Mestre*, justament el que distingeix de quin *Mestre* parlem és el que hem considerat sempre el genèric? Queda oberta la reflexió per anar avançant i mirar de donar-hi resposta més endavant.

En qualsevol cas, i veient fins a quin punt és possible relativitzar els conceptes de genèric i específic, potser hauríem d'intentar percebre –en la línia del que hem dit abans en els comentaris a propòsit del conjunt el *pont de Pedra*– el topònim com una unitat nova formada per uns elements, que poden variar, l'anàlisi dels quals (i de les seves relacions) poden contribuir a donar llum en relació amb el tema que ens ocupa en aquest treball. Així, per exemple (i prescindint de l'últim excursus, que ja hem dit que deixàvem per a més endavant), observem que tothom estaria d'acord a considerar en un topònim com *torrent de Manyé*, *torrent* com a genèric i *Manyé* com a específic (un nom comú i un nom propi opac que formen un topònim amb aquests dos elements). I una mostra de la claredat d'aquest plantejament seria que, si convinguéssim incloure'l en una llista alfabètica ordenada pels específics, no dubtaríem a entrar-lo com a *Manyé, torrent de*. Però potser no seria tan clar si la segona part del topònim, en lloc de ser un nom propi, fos un adjectiu o un adverb: la *muntanya Blanca* o el *torrent de Dalt*, per exemple. Fins i tot, segurament, tendríem a posar amb majúscula el genèric (i, potser, amb minúscula l'específic), la qual cosa no deixa de ser un indicador que intuiríem com a informació més important la que dona el genèric.

En tot cas, la dificultat es pot trobar a l'hora de determinar en alguns casos el límit entre el genèric i l'específic, sobretot quan es tracta de topònims amb estructures sintàctiques més complexes que les formades per nom (amb article o sense) i un especificatiu.

Els autors del llibre *Toponímia i cartografia* (Moll i Tort 1985: 130) fan una consideració, en parlar de l'ordenació d'una llista de topònims, que pot donar llum a l'hora de determinar clarament què és el genèric i què és l'específic, en els casos poc clars. Ens referim a topònims en què el primer component és, aparentment, un genèric però que constatem que no és descriptiu. Per exemple, *la Vinya del Pastisser* (l'exemple és nostre) designant un tros de terra on fa anys que no hi ha plantada cap vinya: no podem considerar *Vinya* com un genèric que descriu la cosa designada, sinó que hem de considerar que allò que havia estat, efectivament, un genèric (*Vinya*) especificat per un sintagma preposicional que donava la informació bàsica del topònim (*del Pastisser*), perquè de vinyes n'hi podia haver moltes, ha passat a lexicalitzar-se per donar nom a una partida o finca anomenada *la Vinya del Pastisser*, on, en tot cas, el genèric seria *partida o finca*.

De les consideracions que fan els autors sobre l'ordenació es desprèn que, quan el genèric coincideix amb la realitat que descriu, és a dir –afegim–, si el genèric és un descriptor, es tracta d'un genèric “en estat pur”. Però, si no es produeix aquesta coincidència, el genèric ha perdut aquest valor descriptiu, la qual cosa ens fa pensar cada vegada més que no podem identificar sistemàticament el primer element del topònim amb el genèric i el segon (més o

menys complex) amb l'específic, tal com s'ha entès tradicionalment. Pel motiu que sigui, el topònim s'ha fixat d'una determinada manera i no d'una altra. Si s'hagués fixat com a *partida de la Vinya del Pastisser*, seguiria l'estructura clàssica de genèric (*partida*) i específic format per un segon element compost (*Vinya del Pastisser*). Però el fet és que el topònim s'ha fixat sense el descriptor (*partida*) i no hem de considerar que el primer element del topònim (*Vinya*) és aquest descriptor, perquè això s'adaptaria més a la nostra necessitat de classificar, però no respondria a la realitat.

Malgrat els nostres esforços per intentar descriure i classificar la realitat, no ens hem de desorientar. Recordem les paraules de Moreu-Rey (1995: 45) per advertir-nos que el gran perill de la classificació és la simplificació: “El problema serà proposar una definició estàtica (definitiva), encara que l'objecte canviï, evolucioni.” I recorrem a la glossa que en fa també Joan Tort (1999: 61): “Dit en altres paraules: el problema –tal vegada, la limitació humana– és que qualsevol temptativa d'ordre, de classificació, de categorització, és *estàtic*, per la seva pròpia naturalesa, mentre que la realitat és, també per naturalesa, *dinàmica*.” És un avís que ens ha de mantenir en guàrdia per distingir en cada moment tots els matisos de la realitat, que és tan rica que sovint ens costa de descriure prou fidelment.

Relacionat amb casos com el que acabem de veure, hi ha un fenomen típic, que és l'omissió d'alguns genèrics (en el sentit amb què ens hi referíem més amunt de descriptor genèric, no com a primer element del topònim forçosament), com ara *partida*, que sembla que també està relacionat amb la consolidació dels elements que constitueixen el topònim. Per exemple, *el Cap d'un Bou*, *la Vinya Gran*, *el Cap del Terme*, *el Mas Cremat*, *el Camí de Vilallonga*, etc., són noms de partides que s'utilitzen sempre sense que aparegui el genèric descriptiu. I també passa amb els noms de partides que només estan constituïdes per un element: *el Tomanil*, *el Matapollar*, *la Glòria*, *les Voltes*, *la Coma*, etc. En definitiva, en ambdós casos, segurament, podríem argumentar que la fixació del topònim ha estat una de concreta i que, en realitat, no és que s'hagi perdut el genèric com a fruit d'una evolució en el temps, sinó que probablement aquest element no ha format part mai d'aquests noms propis de lloc, sinó que s'han lexicalitzat així.

Per mirar de vèncer la inèrcia que tenim a l'hora de mantenir els esquemes als quals estem acostumats i de qüestionar-nos les estructures que tradicionalment ens han estat útils per donar compte dels topònims, ens pot anar bé plantejar-nos exemples portats a l'extrem – que, de vegades, és com es veuen més clares les coses. Imaginem-nos un topònim en què la primera part no fos transparent i la segona sí. De fet, no cal imaginar-s'ho, almenys del tot, perquè hem trobat en documents antics la denominació *Tomanil 1* i *Tomanil 2*. Fem l'esforç de deixar de banda el fet que el segon element (que ens repugna: no hi ha pitjor atemptat contra la toponímia) sigui un número; també podia haver estat un adjectiu: *Tomanil Gran* i *Tomanil Petit*, per exemple. Tot i que seria clar que el segon element especifica el primer – i, per tant, forçosament el primer té un caràcter més general que el segon– seria difícil considerar el primer com un genèric. I això no és per altre motiu que es tracta d'un nom opac. Hem d'estar atents, doncs, als condicionants que ens fan tenir una percepció o una altra de les coses.

El que sembla clar, després d'aquestes reflexions, és que tant el genèric com l'específic s'han de considerar com a constituents del topònim amb el mateix grau d'integració; és a

dir, no seríem partidaris de dir que el “nom” és l'específic i que aquest nom es pot aplicar a diferents genèrics; i això per dos motius. D'una banda, perquè hi ha topònims que no encaixarien dins d'aquest esquema; per exemple, els que ja hem apuntat més amunt: *muntanya Blanca*, *torrent de Dalt*, etc. I, d'altra banda, perquè la denominació d'un lloc, el topònim, conté tots dos elements, que serveixen per denominar aquella realitat i no una altra. Si diem el *camí del Mas de Mestre*, ens referim a una realitat que és un camí, i això no és banal: és el nom d'aquella realitat, que és diferent de la de *mas de Mestre*, que és un mas, una realitat diferent.⁹ Per tant, no donaríem tant de valor a l'específic per contrast amb el genèric, sinó que els considerariem tots dos com a formants del topònim. Ens trobaríem davant de dos noms diferents, en tant que són dos topònims diferents. No considerariem *Mestre* com “el nom” i la resta de topònims que se'n puguin derivar segons els descriptors genèrics a què s'apliqui com el mateix nom aplicat a altres genèrics, sinó que considerariem cada topònim com un nom de lloc diferent. I això sense haver de contradir el mestre Amigó, que considera que els específics tenen més valor toponímic que els genèrics.

Aquesta consideració de l'específic com “el nom” és compartida també per Moreu-Rey (1995: 46) quan manifesta la seva opinió en relació amb la inconveniència de presentar llistes de topònims subdividides en grups massa petits segons el tipus de realitat que representen (masos, camins, pous, etc), opinió que subscriuim (per això ja hi ha els índexs), perquè això desfà “constel·lacions de topònims al voltant d'un nucli generador”. Manifesta aquest autor que “resulta absurd, p. ex., de situar en capítols diferents: *El Martí* o *Mas del Martí*, *El Barranc del Martí*, *El Camí del Martí*, *El Pou del Martí*, *L'Era del Martí*, etc., ben separats. Ja m'han entès. Tots aquests asteroides han de quedar reagrupats al voltant del nucli “Martí””.

Amb tot el respecte que ens mereixen aquestes opinions, que compartim en general (coincidim a l'hora de considerar que la informació que aporta la part específica té més valor que la de la part genèrica i que subdividir massa les llistes de topònims no és el més recomanable), discrepem cordialment en allò que afecta la presentació de la informació en base a la consideració que hem donat al topònim de dos elements com un tot en què el genèric és un formant en igualtat de condicions que l'específic. Així, no ens sabia greu en alguna ocasió haver de “desfer constel·lacions de topònims” formalment (cap dels exemples proposats per Moreu-Rey ens hi portaria però sí una imaginària *font del Camí del Martí*, per exemple), sempre que es mantinguessin les remissions necessàries (la conveniència de les quals Amigó ens recorda constantment) per evitar que es perdés el lligam entre els asteroides a què es referia Moreu-Rey.

Una prova més que pot servir per reforçar la idea que acabem d'exposar en relació amb la consideració del topònim de dos elements com una unitat nova en la qual té tanta importància la part genèrica com l'específica és l'evidència que la constatació de l'ús d'un genèric i no d'un altre ens pot facilitar informació sobre història de la llengua i sobre dialectologia. Així, al Camp de Tarragona, podem trobar el genèric *torrent*, caigut en desús en la llengua comuna, fossilitzat en alguns topònims. Això ens predisposa encara més a

⁹ Les consideracions de Joan Tort en relació amb la definició de topònim de Moreu-Rey (Tort 1999: 61) en el sentit que posa un èmfasi especial en el fet que l'objecte de referència del topònim és un lloc individualitzat a través d'aquest nom, seria una de les bases de la nostra consideració del genèric com a constituent del nom (del topònim).

favor de donar la importància que es mereixen als genèrics perquè demostra que no és tan indiferent l'aparició de l'un o de l'altre al costat d'un específic.

I per tancar aquest apartat, proposaríem un criteri pràctic per mirar d'establir els límits entre part genèrica i part específica. Quan apareix un genèric descriptiu acompanyat d'un específic del tipus que sigui, considerarem específic tot allò que segueixi el genèric, encara que en un altre topònim part d'aquest específic sigui genèric. Per exemple, a *camí de la Mina de la Glòria*, *camí* serà el genèric i *mina de la Glòria* l'específic; mentre que a *mina de la Glòria*, *mina* serà el genèric i *Glòria* l'específic. Entendrem que, en el primer cas, *Mina de la Glòria* especifica de quin *camí* es tracta i *Mina* ha entrat en concurrència amb *Glòria*; mentre que en el segon actua com un genèric amb tot el valor descriptiu.

6. Conclusions

Així, doncs, pel que fa als constituents del topònim, som partidaris de considerar que el genèric i l'específic (tots dos elements junts) constitueixen el topònim, perquè tots dos junts denominen el lloc concret. No seríem partidaris de considerar com a “nom” només la part específica. Pensem que l'origen de la indefinició que hem constatat en aquest punt es troba en la dificultat d'establir límits en el topònim amb més d'un element a la part específica: *camí del Mas de Mestre*, per exemple, té un específic que és un topònim per ell mateix, que designa un altre lloc (*mas de Mestre*). En aquests casos, el fet que hi hagi un nom propi opac en l'específic ens fa tendir a considerar aquesta part de l'específic com a “nom per excel·lència”: quedem enlluernats per aquest fet i això ens predisposa a favor de sobrevalorar aquest element. Però el fet és que *Mestre* no designa cap lloc, per ell mateix: necessita la presència del genèric per denominar el lloc, tant en *mas de Mestre*, com en *camí del Mas de Mestre*. És per això que creiem que hem de considerar que el topònim és tot el conjunt, perquè la presència del genèric és precisament el que ens identifica inequívocament aquell lloc. Sabem que *camí del Mas de Mestre* es refereix a aquell camí i no a un altre referent que pot tenir com a especificatiu el mateix “nom propi” (*Mestre*).

En aquest cas (quan el genèric és un descriptor), que és el més comú, no consideraríem que l'article formés part del topònim, ja que apareix necessàriament per motius sintàctics. Per tant, a l'hora de recollir un topònim d'aquest tipus en una llista ho faríem sense tenir en compte l'article:

Mestre, mas de i no Mestre, el mas de

Mas de Mestre, camí del i no Mas de Mestre, el camí del

A diferència d'aquest cas, passaria justament el contrari quan el genèric ha perdut el sentit que tenia originàriament com a descriptor; és a dir, en casos com *el Camí de Vilallonga* o *el Mas Cremat* (tots dos noms de partida, no pas de camí o de mas), que porten incorporat l'article. Probablement, hi hauria dues raons que ho justificarien: d'una banda, que es tracta de topònims que encara no han esdevingut opacs, que és el moment en què la presència de l'article perd el sentit; i, de l'altra, que ja ens trobem davant d'un cert grau de fixació del topònim en la mesura que, no sent descriptor el “pseudogenèric”, cal un element de determinació, de particularització. Així, doncs, encara que, aparentment, es tracti de casos molt

similars, consideraríem que hi ha aquesta diferència entre aquests topònims i els anteriors, que ens porta a defensar que els primers no porten incorporat l'article i els segons sí:¹⁰

*Camí de Vilallonga, el i no Vilallonga, camí de, ni Vilallonga, el camí de
Mas Cremat, el i no Cremat, mas, ni Cremat, el mas*

Tot i que la comunicació s'ha centrat en la qüestió de l'article en els topònims de dos elements (genèric + específic), per poder anar avançant en el camí que ens hi ha portat, també hem hagut de passar per l'anàlisi dels topònims d'un element. Per aquest motiu, pensem que val la pena referir-nos-hi també breument en aquestes conclusions finals.

Direm, doncs, que l'article forma part del topònim també en els casos en què la fixació del nom s'opera per antonomàsia únicament. Seria el cas del *Pinar*, per exemple, que inclouríem en una llista de topònims com *Pinar, el*; o bé *el Riuet*, per referir-se al riu Glorieta al seu pas pel terme del Morell. Clarament, doncs, en el cas dels topònims que s'han fixat per antonomàsia, l'article és un element més del topònim: constitueix un tret lèxic d'aquell nom propi i no podem considerar que s'hi hagi incorporat per motius sintàctics.

Finalment, i pel que fa als topònims opacs d'un sol element, hem fet notar que l'article apareix en uns casos i no en uns altres. Però que quan apareix no és pas per exigències sintàctiques, sinó que es tracta d'un tret idiosincràtic del nom en qüestió, ja que la condició de nom propi afavoreix en principi l'absència de l'article, donat que no requereix determinació perquè el seu significat ja és del tot concret i particular. Així, doncs, hem vist que la fixació del topònim afavoreix la caiguda de l'article perquè deixa de fer-hi cap funció sintàctica, però alguns topònims el mantenen, sense que hi hagi aparentment una sistematicitat. En tot cas, l'investigador haurà d'estar atent a l'ús que se'n fa, tant oralment (sense deixar-se traïr pel context, que n'afavoreix l'aparició per raons sintàctiques) com en la documentació antiga.

Per acabar, i per reforçar la idea que, en principi (tret dels casos especials de l'antonomàsia, dels opacs que presenten article com a petjada fòssil i dels que són a mig camí d'aquests dos), l'article no forma part del topònim, recordarem l'ús del topònim com a etiqueta: tant en mapes com en retolació viària trobem els topònims sense article, excepte els casos que comentàvem als paràgrafs anteriors –i que, sigui com sigui, han fixat la seva forma d'aquesta manera. Aquest fet ens indica que la majoria de vegades l'incorporem pel context, però que, descontextualitzat, no el consideraríem com un element més del topònim.

7. Referències bibliogràfiques

AMIGÓ ANGLÈS, Ramon. *Sobre inventaris de noms de lloc. Introducció metodològica*. Reus: Centre de Lectura, 1989.

¹⁰ Fem notar que tant la manera d'alfabetitzar aquests topònims com l'ús de les majúscules i les minúscules són un instrument que pot contribuir a aclarir la consideració que es fa de cada topònim: així, podem distingir sense cap dubte un camí que va a Vilallonga (*Vilallonga, camí de*) d'una partida que es diu *Camí de Vilallonga (Camí de Vilallonga, el)*, per exemple.

- *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1999.
- *Llenguatge endins, Un recorregut històric pels noms de lloc*. Reus: Centre de Lectura, 2000.
- HERNANZ, M. Lluïsa; BRUCART José M. *La sintaxis I. Principios teóricos. La oración simple*. Barcelona: Crítica, 1987.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Documents de la Secció Filològica I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990.
- *Documents de la Secció Filològica II*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- *Documents de la Secció Filològica III*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- MOLL, Juli; TORT J. *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1985.
- MOREU-REY, E. *Els nostres noms de lloc*, Mallorca: Moll, 1982.
- “Tipologia toponímica”. A: ROSSELLÓ, V.M.; CASANOVA, E. *Materials de toponímia*, I, València: Denes Comercial: Universitat de València: Generalitat Valenciana, 1995. P. 45-52.
- OFICINA D'ONOMÀSTICA (Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans). “Criteris per a l'aplicació de la normativa lingüística en la toponímia”. *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, (març 2000), núm. 80, p. 51-53.
- TERRADO PABLO, J. *Metodología de la investigación en toponimia*, Zaragoza: Javier Terrado Pablo, 1999.
- TORT i DONADA, J. “Algunes reflexions sobre el concepte de topònim”, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, (juny 1999), núm. 77, p. 59-72.
- TURULL, A. [ed.]. *Introducció a l'onomàstica*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1994 a.
- “La formació dels topònims”. A: TURULL (1994 a), Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs 1994 b. P. 73-94.